

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra bezpečnostních studií

Bakalářská práce

2018

Markéta Kučová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra bezpečnostních studií

**Srbské manipulativní elity jako příčina války
v Bosně a Hercegovině**

Bakalářská práce

Autor práce: Markéta Kučová

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D.

Rok obhajoby: 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 5. 5. 2018

Markéta Kučová

Bibliografický záznam

KUČOVÁ, Markéta. *Srbské manipulativní elity jako příčina války v Bosně a Hercegovině*. Praha, 2018. 33 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra bezpečnostních studií. Vedoucí bakalářské práce JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D.

Rozsah práce: 55 705 znaků (včetně mezer)

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce analyzuje téma příčiny války v Bosně a Hercegovině v letech 1992-1995. Konkrétně zpracovává teorii manipulativních elit na případu jednání srbské politické elity, která je obecně považována za klíčovou pro spuštění nenávistných nálad v Jugoslávii po změně režimu na přelomu 80. a 90. let. Teritoriálně je práce zaměřena na území bývalé Jugoslávie s důrazem na Srbsko a Bosnu a Hercegovinu. Časově analyzuje období těsně před vypuknutím jugoslávského konfliktu, tedy na rozhraní 80. a 90. let 20. století, včetně začátku první poloviny let devadesátých. Práce je vedena formou případové studie. Výzkumným účelem této bakalářské práce je ověřit platnost teorie manipulativních elit na případu jednání srbských elit na přelomu 80. a 90. let 20. stol. a vliv konfliktních strategií, jež vytvářely, na rozpoutání etnického konfliktu v Bosně a Hercegovině. V první části práce představuji konkurenční teorie vysvětlující příčiny etnických konfliktů, kde také zdůvodňuji výběr Gagnonova zpracování teorie manipulativních elit z 90. let. Následuje teoretická kapitola podrobně popisující jednotlivé komponenty teorie, které v empirické části aplikuji na konkrétní příklady chování ze strany srbských lídrů s využitím novější literatury.

Klíčová slova

Jugoslávie, Bosna a Hercegovina, Srbsko, etnický konflikt, etnické vztahy, srbské elity, manipulativní elity

Abstract

This bachelor thesis analyses the theme of the cause of the war in Bosnia and Herzegovina in 1992-1995. It specifically elaborates the theory of manipulative elites on the case of the Serbian political elite, which is generally considered to be crucial for launching hatreds in Yugoslavia after the change of regime at the turn of the 80s and 90s. Territorially, the work is focused on the region of the former Yugoslavia, with emphasis on Serbia and Bosnia and Herzegovina. It analyses the period just before the outbreak of the Yugoslav conflict, i.e. at the turn of the 1980s and 1990s, including the beginning of the first half of the nineties. The work is conducted in the form of a case study. The purpose of this bachelor thesis is to verify the validity of the theory of manipulative elites on the case of Serbian elites' behaviour at the turn of the 80s and 90s of 20th century and the impact of conflictual strategies, which they created, on the triggering of ethnic conflict in Bosnia and Herzegovina. In the first part of my thesis I present competitive theories explaining the causes of ethnic conflicts and I also justify the choice of Gagnon's theory of manipulative elites from 1990s. The following theoretic chapter describes individual components of the theory in detail. Then I apply these components to specific examples of actions of Serbian leaders in empirical part of work using newer literature.

Keywords

Yugoslavia, Bosnia and Herzegovina, Serbia, ethnic conflict, ethnic relations, Serbian elites, manipulative elites

Title

Serbian elite manipulation as a cause of the war in Bosnia and Herzegovina

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé práce panu JUDr. PhDr. Tomáši Karáskovi, Ph.D. za vstřícný přístup a cenné připomínky při zpracování této bakalářské práce.

Teze závěrečné diplomové práce

Institut politologických studií FSV UK

Příjmení, jméno: Kučová Markéta

Název práce: Srbské manipulativní elity jako příčina války v Bosně a Hercegovině

Vedoucí práce: JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D.

Název práce v AJ: Serbian elite manipulation as a cause of the war in Bosnia and Herzegovina

Studijní obor: Politologie a mezinárodní vztahy

Semestr zadání: letní

Akademický rok podání: 2016/2017

Předpokládaný termín dokončení: LS 2018

Typ práce: bakalářská

Zdůvodnění výběru práce:

Zvolené téma je relevantní jak na obecné úrovni, kde je součástí pokračující debaty o příčinách ozbrojených konfliktů, tak ve vztahu ke konkrétnímu případu, který stále figuruje mezi ne zcela uspokojivě uzavřenými válečnými konflikty z 90. let. Dopady války v Bosně a Hercegovině jsou stále živou záležitostí. Ostatně Radovan Karadžić, jeden ze tří vůdců Republiky srbské a později až do r. 1996 jediný prezident Republiky srbské, byl uznán vinným za zločiny proti lidskosti a za porušení obyčejů a zvyklostí války až v březnu roku 2016.

Předpokládaný cíl:

Cílem práce bude ověřit platnost teorie manipulativních elit na případě chování srbské politické elity, která je obecně považována za klíčovou pro spuštění nenávistných nálad po změně jugoslávského režimu na přelomu 80. a 90. let. Území Balkánu po dlouhá staletí není etnicky a nábožensky homogenním územím. Není ovšem jednoznačné, že za příčinu jugoslávského konfliktu v 90. letech minulého století můžeme považovat historicky etablovaný nacionalismus (Gilliland, 1995, s. 216-217, cit. dle Barša, Strmiska, 1999, s. 120). Teorie manipulativních elit vyvrací koncept preexistujícího nacionalismu jako spouštěče konfliktu a nabízí konkurenční pohled, spočívající v předpokladu cílené, racionální

„konstrukce“ nacionalismu za účelem naplnění konkrétních cílů daného politického establishmentu.

Metodologie práce:

Práce bude mít formu případové studie, která je zaměřena na jeden konkrétní případ a zkoumá detailně veškeré jeho aspekty. Gagnonova teorie manipulativních elit se skládá z několika analytických rovin. V první části se autor věnuje ohrožení moci vládnoucích elit, další rovina osvětluje chování elit usilujících o zneutralizování opozice. Třetí komponent teorie sleduje, jakým způsobem a za jakým účelem využívají elity vhodné rétoriky. Čtvrtá rovina teorie analyzuje roli elit v médiích. Pátým bodem teorie je identifikování se elit se členy dané skupiny a dotváření této identity z jejich strany. Tato identita je pak považována za jedinou legitimní a „správnou“. Další bod vysvětluje chování elit v závislosti na zvyšování rizika hrozeb, kterým musí čelit. Sedmou rovinou teorie je analýza využití role neonacistických skupin těmito elitami. Předposlední rovina se věnuje výlohám elit na konfliktní strategii a na závěr teorie bere ohled na kontext mezinárodní situace.

Metodologie práce bude vycházet z výše uvedených osmi součástí Gagnonovy teorie manipulativních elit, které budu empiricky aplikovat na případ srbského establishmentu před vypuknutím války v Bosně a Hercegovině. Data, ze kterých budu v bakalářské práci vycházet, budou pocházet především ze sekundárních zdrojů, a to mimo jiné také díky znevýhodnění ve formě neznalosti srbochorvatštiny. Zdrojem mi budou akademické články, nesmím zapomenout na Gagnonovu teorii či na Gagnona navazující práce Anthonyho Oberschalla.

Základní charakteristika tématu:

Před rokem 1989-90 v etnicky různorodých oblastech (mezi které Bosna a Hercegovina rozhodně patří) není zaznamenáno násilí, ale naopak vzájemná tolerance (Gagnon, 1994-1995, s. 134). Jedním z běžných vysvětlení násilných etnických konfliktů je tvrzení, že dávné etnické nenávisti vyplavou na povrch, ale Jugoslávie toho není důkazem. Např. Srbové a Chorvati spolu nikdy až do tohoto století nebojovali a je také třeba uvést, že smíšená manželství nebyla neobvyklým jevem (Gagnon, 1994-1995, s. 133). Před válkou žily dva miliony Albánců v Srbsku, Černé Hoře a Makedonii a skoro dva miliony Srbů žily v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině (Brubaker, 1995, s. 108). Otázkou tedy zůstává,

co bylo spouštěčem války. Podle teorie manipulativních elit je etnický konflikt vyprovokován elitami, „které se snaží vytvořit domácí politický kontext, ve kterém je etnicita jediná politicky relevantní identita“ (Gagnon, 1994-1995, s. 132). Vyvoláváním pocitů strachu a nenávisti dochází k násilnému konfliktu, který přináší elitám moc (Oberschall, 2007, s. 13).

Předpokládaná struktura práce:

Práce se prioritně zaměří na bezprostřední období před vypuknutím jugoslávského konfliktu, jež lze vymezit přelomem 80. a 90. let, včetně začátku první poloviny let devadesátých. V teoreticko-konceptuální části mé bakalářské práce představím teorii manipulativních elit od V. P. Gagnona Jr. a její jednotlivé části. Gagnon svou teorii představil v roce 1994, tudíž ještě v letech, kdy válka probíhala. Od tohoto faktu lze odvodit, že v té době se nevyskytovalo takové množství literatury jako dnes, čehož využiji ve své práci jako přínos. Po teoreticko-konceptuální části se v části analytické budu věnovat aplikaci Gagnonovy teorie manipulativních elit pomocí empirické analýzy zakládající se na novější literatuře.

Co se současného stavu poznání týče, v práci hodlám věnovat prostor i konkurenčním teoriím, mezi které mj. patří například i teorie etno-nacionalistického konfliktu, např. politika identity (*identity politics*), která zahrnuje spory vyvolávající etnické mýty, stereotypy, strachy a instituce, které jsou zakořeněny v kultuře daných etnik (Kaufman, 2001, cit. dle Oberschall, 2007, s. 12). Tato teorie souvisí s primordialistickým pojetím etnika, které ho vysvětluje jako danost, a právě primordialista Kaplan uvádí, že nenávisti mezi etniky byly vždy součástí situace na Balkáně (Kaplan, 1993, cit. dle Oberschall, 2000, s. 982).

Základní literatura:

BARŠA, Pavel a Maxmilián STRMISKA, 1999. *Národní stát a etnický konflikt*. Brno: CDK.

BOZIC, Agneza, 1999. Democratisation and ethnopolitical conflict: the Yugoslav case.

In: CORDELL, Karl, ed. *Ethnicity and Democratisation in the New Europe* [online]. London, New York: Routledge, s. 117-130. Dostupný z: <https://goo.gl/XA3liB>.

BRUBAKER, Rogers, 1995. National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe. *Deadalus* [online]. 124 (2), s. 107-132. Dostupný z: <http://www.jstor.org/stable/20027299>.

BRUBAKER, Rogers, 1996. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe* [online]. Cambridge: Cambridge University Press.

Dostupný z: <https://goo.gl/gPKYiA>.

GAGNON, V. P., Jr., 1994-1995. Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia. *International Security* [online]. 19 (3), s. 130-166.

Dostupný z: <http://www.jstor.org/stable/2539081>.

GILLILAND, Mary K., 1995. Nationalism and Ethnogenesis in the Former Yugoslavia.

In: ROMANUCCI-ROSS, Lola a George A. DE VOS, eds. *Ethnic Identity. Creation, Conflict, and Accommodation*. 3rd ed. Walnut Creek, London, New Delhi: Altamira Press, s. 197-221, cit. in: BARŠA, Pavel a Maxmilián STRMISKA, 1999. *Národní stát a etnický konflikt*. Brno: CDK, s. 120.

MANSFIELD, Edward D. a Jack SNYDER, 1995. Democratization and the Danger of War.

International Security [online]. 20 (1), s. 5-38.

Dostupný z: <http://www.jstor.org/stable/2539213>.

OBERSCHALL, Anthony, 2000. The Manipulation of ethnicity: from ethnic cooperation to violence and war in Yugoslavia. *Ethnic and racial studies* [online]. 23 (6), s. 982-1001.

Dostupný z:

http://is.muni.cz/el/1423/jaro2006/SOC766/um/From_cooperation_to_war_in_YU.pdf.

OBERSCHALL, Anthony, 2007. *Conflict and Peace Building in Divided Societies: Responses to ethnic violence* [online]. London and New York: Routledge.

Dostupný z: <https://goo.gl/x0V8jA>.

VOLKAN, Vamik D., 2002. Bosnia-Herzegovina: Chosen trauma and its transgenerational transmission. In: SHATZMILLER, Maya, ed. *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-ethnic States* [online]. Montreal; Ithaca: McGill-Queen's Press –

MQUP, s. 86-97. Dostupný z: <https://goo.gl/silbIV>.

Obsah

Úvod	2
1. Teorie etnického konfliktu	5
1.1. Ekonomické kořeny	5
1.2. Bezpečnostní dilema.....	5
1.3. Politika identity.....	6
1.4. Teorie odvěké nenávisti.....	6
1.5. Manipulativní elity.....	7
2. Teorie manipulativních elit	9
3. Srbské manipulativní elity.....	14
3.1. Naléhavost konfliktní strategie.....	15
3.2. Změna tématu politické debaty	17
3.3. Reaktivace křivd a skupinový pocit ohrožení	17
3.4. Kontrola masových médií	19
3.5. Identifikace elit s ohroženou skupinou	19
3.6. Intenzita konfliktního jednání.....	20
3.7. Podpora extrémistických uskupení	21
3.8. Náklady na konfliktní strategii.....	22
3.9. Oblast uplatnění konfliktní strategie	22
Závěr.....	24
Summary	27
Seznam použité literatury	30

Úvod

Po dlouhá staletí není oblast Balkánu etnicky a nábožensky homogenním územím. O národnostní nejednotnosti regionu např. svědčí dva miliony Albánců v Srbsku, Černé Hoře a Makedonii či téměř dva miliony Srbů žijících před válkou v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině (Brubaker, 1995, s. 108). Za jednoznačnou příčinu násilného etnického konfliktu v Jugoslávii a jejího následného rozpadu v 90. letech minulého století ovšem nelze považovat historicky etablovaný nacionalismus (Gilliand, 1995, s. 216-217). Výsledky sčítání lidu z roku 1981 ukázaly, že se přibližně 1,2 milionu tehdejších obyvatel Jugoslávie (což je téměř pětkrát víc, než ukazovaly výsledky sčítání lidu za rok 1971) nepřiklonilo k identifikaci na základě tradičních etnických skupin, ale označilo se za Jugoslávce (Raić, 1982 a Vušković, 1982, cit. dle Cohen, 1995, s. 49). Přímou zkušenost s identifikováním se obyvatelstva s jugoslávskou identitou měla také výše zmiňovaná autorka Mary Kay Gilliland, která vedla svůj etnografický výzkum v tehdejší Jugoslávii těsně před vypuknutím války. Na základě svých zkušeností zdůraznila, že etnická identifikace nebyla v 80. letech podstatným indikátorem v rámci definování identity místního obyvatelstva (1995, s. 198-199). Výsledky dotazování z roku 1985 dokonce odhalují ještě vyšší míru ztotožnění se s jugoslávskou identitou, přičemž tento jev byl sledován převážně u mladších obyvatel (Flere, 1988, cit. dle Cohen, 1995, s. 49). Uvědomování si etnických kořenů a s nimi spojených předsudků sice ve společnosti nevymizelo, ale neprojevovaly se zde tendence násilně se vymezovat vůči jiné národnostní skupině, resp. se tomuto vymezování nepřikládala důležitost (Barša, Strmiska, 1999, s. 119). Preferování jugoslávské identity bylo navíc velmi častým fenoménem v multinárodních oblastech, včetně Bosny a Hercegoviny. Toto bylo výzkumníky interpretováno jako snaha mladé generace, která převážně pocházela z etnicky smíšených manželství, o protest proti politické fragmentaci státu po Titově smrti (Cohen, 1995, s. 49).

Ve druhé polovině 80. let ovšem nastal obrat, kdy pád starého režimu umožnil politickou soutěž, ve které se staronové elity pokoušely o zmobilizování společnosti s cílem ochránit své pozice. Činily tak často prostřednictvím nacionalistických výzev, které spočívaly nejen v tlaku politických, ale také mediálních elit na obyvatelstvo, aby své problémy nadále nevnímali pouze na základě třídních rozdílů, ale především v rovinách etnonárodní identity (Barša, Strmiska, 1999, s. 118; Mansfield, Snyder, 1995, s. 7). Pokud se totiž staronoví lídři

(z nichž řada byla součástí komunistického establishmentu) chtěli udržet v měnící se jugoslávské společnosti u moci, bylo nutné přizít mezi obyvateli potřebu hledat náležitost ke konkrétní národnostní skupině (Barša, Strmiska, 1999, s. 119). Jednou z těchto staronových tváří politické reprezentace, jež se významně podepsaly na událostech v regionu, byl Slobodan Milošević. Po roce 1987 v jeho osobě přišel nejen řešitel politické krize, ale i ochránce srbských zájmů, jenž si tak v nejisté době brzy získal popularitu a stal se srbským prezidentem. Odkaz jeho politik dodnes negativně rezonuje v kontextu vyrovnávání se s dědictvím války (Prtina, 2006). Úspěch postkomunistického nacionalismu spočíval převážně v tom, že se po Titově smrti zhroutil křehký systém, jež stavěl na propagandisticky uchopené jednotě a bratrství, jejichž reálnými základy nicméně byla centralizace moci v rámci kultu Titovy osobnosti a silná pozice jugoslávské armády. Distribuce moci mezi republikami se nezakládala na jednáních mezi národními elitami, což po oslabení vlivu centra, a nakonec i pádu režimu dovolilo elitám svazových republik snadno připisovat problémy svého národa jiným republikám (Barša, Strmiska, 1999, s. 117-118). Změna režimu a nastávající demokratizace s sebou obvykle nese i míru nestability. Demokratizující se státy jsou velmi náchylné k válkám (Mansfield, Snyder, 1995, s. 6) a obzvlášť v případě Jugoslávie jako federace nastal problém v řešení geografických a etnokulturních hranic politických celků (Barša, Strmiska, 1999, s. 93).

Předkládaná bakalářská práce se zabývá příčinami války v Bosně a Hercegovině, konkrétně případem jednání srbské politické elity. Jejím cílem je otestovat platnost teorie manipulativních elit na případu chování srbských elit, coby klíčového elementu pro spuštění nenávistných nálad po změně politického režimu v bývalé Jugoslávii v období přelomu 80. a 90. let minulého století. V obecném diskurzu jsou srbské elity považovány za strůjce rozpoutání války v Bosně a Hercegovině v letech 1992 až 1995, jakožto nejkrvavějšího konfliktu v Evropě od druhé světové války. Dopady války v Bosně a Hercegovině jsou nicméně stále živou záležitostí – ostatně Radovan Karadžić, jeden ze tří vůdců Republiky srbské a později až do roku 1996 její prezident, byl uznán vinným za zločiny proti lidskosti a za porušení obyčejů a zvyklostí války až v březnu roku 2016 (UN MICT, [2016]). Práce se zaměřuje na období bezprostředně před vypuknutím jugoslávského konfliktu, tedy na rozhraní 80. a 90. let 20. století, a má formu případové studie. Teritoriálně se práce orientuje na území bývalé Jugoslávie se zaměřením na Srbsko a Bosnu a Hercegovinu.

Co se zdrojů týče, v práci pracuji hlavně se sekundárními zdroji, a to především kvůli znevýhodnění ve formě neznalosti srbochorvatštiny, resp. bosenštiny a srbštiny, případně jiných regionálních jazyků. V teoretické části práce významně čerpám z díla V. P. Gagnona Jr., na nějž ve svých pracích *Conflict and Peace Building in Divided Societies: Responses to ethnic violence* (2007) či *The Manipulation of ethnicity: from ethnic cooperation to violence and war in Yugoslavia* (2000) navazuje Anthony Oberschall. V hodnocení odborné literatury v tomto segmentu akademického výzkumu nicméně zmiňuji také konkurenční teorie Roberta Kaplana či Stuarta Kaufmana. Z českých publikací pracuji především s dílem *Národní stát a etnický konflikt* (1999) dvojice Pavel Barša a Maxmilián Strmiska. Dalším zdrojem je bohaté množství akademických článků, statistik, dobových výzkumů, včetně dokumentů a dat, které mj. pocházejí z internetových stránek *Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii*.

V první části práce stručně představím konkurenční teorie zaměřující se na objasnění příčin etnických konfliktů a zdůvodním, proč je neshledávám vhodnými aplikovat na prezentovaný příklad srbských elit a příčin války v Bosně a Hercegovině, čímž také na konci dané kapitoly zdůvodním výběr teorie manipulativních elit. Poté bude následovat kapitola, která detailně objasní jednotlivé komponenty Gagnonovy teorie, hledající příčiny etnického národnostního konfliktu ve vnitřní politické dynamice společnosti. Následně jednotlivé složky teorie aplikuji na případ srbských elit a jejich roli v rozpoutání krvavého konfliktu v Bosně. Zvýšenou pozornost věnuji jejich konfliktní strategii a způsobům, jimiž jednotlivé části strategie vytvářely. V práci sleduji dopad, jaký měly konkrétní prvky konfliktní strategie na události v Bosně a Hercegovině, přičemž se tímto budu snažit ověřit aplikovatelnost teoretického konceptu manipulativních elit na zkoumaný případ.

1. Teorie etnického konfliktu

V této části práce představím jednotlivé koncepty, které se zabývají vysvětlením původu etnických konfliktů, jichž se od 90. let objevila celá řada. Rozpad Jugoslávie hrál při nárůstu zájmu o etnické konflikty zásadní roli, ostatně Steven Majstorovič vylíčil tento případ jako reprezentativní vzorek, ba až jako „ideální laboratoř“ pro výzkum příčin etnického konfliktu (1997, s. 171). Za účelem vytvoření souhrnného přehledu teorií etnických konfliktů v této kapitole pracuji s členěním přístupů dle Anthonyho Oberschalla (2007, s. 11-13), jehož přehled konkurenčních teorií považuji za systematický a pro účely práce zcela dostačující. Podobně rozděluje příčiny etnických konfliktů i V. P. Gagnon Jr. ve své knize *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s* (2004, s. 5).

1.1. Ekonomické kořeny

První perspektivu představuje koncept *economic roots* shledávající důvod ozbrojených střetů mezi etniky v ekonomických faktorech. Základním argumentem této koncepce je hledání ústřední příčiny konfliktu v neúspěšném ekonomickém vývoji. Těmito konkrétními ekonomickými faktory se stává např. chudoba, ekonomická stagnace, korupce, nezaměstnanost či závislost dané ekonomiky na exportu. Nízké příjmy dále ovlivňují vznik ozbrojených skupin připravených obohacovat se nelegálními způsoby, jakými je třeba obchod s drogami či násilná kontrola nad příjmy z přírodního bohatství státu (Collier et al., 2003, s. 53; Oberschall, 2007, s. 12). Ekonomické proměnné, jakožto příčiny etnického konfliktu samy o sobě, ovšem příliš zjednodušují a opomíjejí vliv ostatních faktorů, ať už sociálních, psychologických či kulturních (Gilliland, 1995, s. 198). Nehledě na to, že s ekonomickými problémy se setkává řada oblastí na světě a nutně po nich vždy nenásledují mezietnické ozbrojené konflikty (Oberschall, 2007, s. 13). Jinak řečeno, nezdá se, že by výlučný poukaz na ekonomické faktory dokázal vysvětlit zažehnutí krajní mezietnické nenávisti (Gilliland, 1995, s. 216-217).

1.2. Bezpečnostní dilema

Security dilemma, česky bezpečnostní dilema, je koncepce vycházející z realistické tradice, přenesené ovšem z mezistátních vztahů na vnitrostátní úroveň. V rámci oslabování státních aparátů na konci studené války, doprovázené zvýšenou mírou nacionalismu, začínají obyvatelé cítit větší zodpovědnost za vlastní bezpečí v rámci dané skupiny obyvatel. Potřeba

zajištění vlastní bezpečnosti se projevuje na vztazích k sousedním skupinám, které se stanou předmětem nedůvěry, strachu a potencionálním bezpečnostním rizikem. Díky změnám ve státním zřízení se jednotlivé skupiny obyvatel bojí o svůj majetek a další osud, proto se mobilizují a vymezují vůči jiným. Odezvou se pak stává mobilizace těchto jiných skupin, které se cítí být ohroženy ze strany sousedů. Ve společnosti tím pouze vzrůstá míra nejistoty a v důsledku dochází k závodům ve zbrojení, což vede k potencionální hrozbě eskalace napětí v otevřený konflikt (Posen, 1993, s. 27; Oberschall, 2007, s. 12). Kaufman podrobuje Posenovo pojetí *security dilemma* kritice (pakliže bychom tento koncept chtěli implikovat na případ Jugoslávie). Upozorňuje, že „jugoslávské republiky se nevyzbrojovaly proto, že by se zhroutila federální vláda“, a že by tak ve společnosti došlo k chaosu vedoucímu k nejistotě a nedůvěře k okolním aktérům, naopak „(...) federální vláda zkolabovala, protože republiky byly již dostatečně ve vzájemné nevraživosti, aby se vyzbrojovaly samy: anarchií vše vyústilo v moment, kdy federální vláda ztratila kontrolu nad jednáním republik“ (2001, s. 10).

1.3. Politika identity

Politika identity neboli *identity politics* zastává názor, že mýty, obavy a symboly jsou svou moderní interpretací využívány k zažehnutí konfliktu. V lidové kultuře jsou sice stereotypy zakořeněny, nicméně kupříkladu extremistické elity jsou schopny na základě těchto stereotypů vytvořit identitu zcela novou, aktuálně vyhovující situaci. Zmíněný pohled na etnickou identitu odpovídá konstruktivistickému přístupu (Kaufman, 2001, s. 7; Oberschall, 2007, s. 12). Jak píše Oberschall: „náboženství nebo etnicita jsou velmi reálnými sociálními fakty“, ale až za mimořádných okolností se z nich stává jediná identita, na které záleží. Autor ovšem připomíná neúplnost, jíž tento koncept čelí, neboť není schopen objasnit, jakým způsobem je identita během politické mobilizace konstruována a jaký vliv má na tuto konstrukci např. propaganda prostřednictvím masových médií (2000, s. 983).

1.4. Teorie odvěké nenávisti

Dalším z velmi častých vysvětlení zdroje etnického konfliktu, především toho jugoslávského, je uváděna teorie odvěké nenávisti, anglicky *ancient hatred*. Tato teorie předpokládá, že nenávisti, jež vyplavou na povrch a zapříčiní konflikt mezi etniky, jsou dlouhodobého charakteru a ve společnosti hluboce zakořeněny (Kaplan, 1993, s. 15-16).

Tím se liší od konceptu bezpečnostního dilematu, v jehož chápání je konflikt poháněn nedůvěrou a strachem, nikoliv nenávisí (Oberschall, 2007, s. 12). Vnímání etnicity zde staví na primordialismu, který chápe etnickou skupinu jako a priori existující danost, kdy se příslušnost k danému etniku považuje za geneticky a kulturně zděděnou (Oberschall, 2000, s. 982; Barša, Strmiska, 1999, s. 69-70). Nicméně nepřehlédnutelným paradoxem je fakt, že právě etnicky značně různorodé oblasti, které byly během války svědkem největšího násilí, se před konfliktem pyšily vysokým počtem etnicky smíšených manželství (Gagnon, 1994-1995, s. 133-134) a sociologická šetření z let 1989 až 1990 ukazují, že v nesourodém regionu panovala značná míra tolerance. Konkrétně Bosna a Hercegovina, klíčová oblast výzkumu této práce, se ve zmiňovaném průzkumu před začátkem války vyznačovala největší mezietskou snášenlivostí ze všech jugoslávských zemí (Hodson, Sekulić a Massey, 1994, s. 1544-1555).

1.5. Manipulativní elity

Jak tvrdí Gagnon, akademická obec přináší pouze omezená vysvětlení příčin etnických konfliktů. Autor považuje za zcela nedostačující stavět na kulturních a ekonomických základech, obzvláště v jugoslávském případě. Determinismus podle historické či kulturní dynamiky, stejně tak jako koncept *security dilemma* ignorují dle autorova názoru fakta a neodráží reálnou situaci mezi etniky v regionu (Gagnon, 2004, s. 5). Přirozeně existovalo jisté napětí mezi národnostmi, které se ovšem projevovalo především ve vnímání nespravedlností ekonomického a politického systému. Lze tedy vysledovat, že „navzdory opačným tvrzením nacionalistických politiků a historiků v Srbsku a Chorvatsku, etnické nenávisi nejsou základní, prvotní příčinou jugoslávského konfliktu“ (Gagnon, 1994-1995, s. 134). Srbové žijící např. právě v Bosně byli silnými zastánci spolužití v míru. Nezapomeňme, že v Bosně vzrůstala také oblíbenost identifikovat se s výše zmíněnou jugoslávskou identitou (Gagnon, 2004, s. 34).

Vysoká míra společenské tolerance etnické diverzity v Bosně a Hercegovině tedy nedokázala zabránit politickým lídrům těžit z vyhocení vzájemné animozity (Hodson, Sekulić a Massey, 1994, s. 1555), což nás přivádí k dalšímu teoretickému pojetí, jež je ústředním konceptem práce. Jedná se o *teorii manipulativních elit*, která pracuje s předpokladem, že jsou to právě elity, jež se v touze po udržení se u moci snaží šířením strachu a nenávisi prostřednictvím agresivní propagandy rozdmýchávat konfliktní nálady napříč etniky

(Oberschall, 2007, s. 11). Tato teorie o vzniku etnického konfliktu ve srovnání s výše uvedenými vyvrací předpoklad preexistujícího nacionalismu jako spouštěče etnického konfliktu a nabízí konkurenční pohled, spočívající v předpokladu cílené, racionální „konstrukce“ nacionalismu za účelem naplnění konkrétních cílů daného politického establishmentu. Pro výzkumné účely mé práce aplikuji teorii manipulativních elit a ověřuji její platnost na případě chování srbských elit. V rámci teoretického východiska se tedy zaměřuji na jejich roli v rozpoutání etnického konfliktu v Bosně a Hercegovině, která, jak už bylo zmíněno, patří mezi oblasti, jež se vyznačovaly historicky příznivými vztahy mezi etniky (Gagnon, 1994-1995, s. 132). Teorie V. P. Gagnona Jr. se skládá z několika analytických rovin, které postupně představím v následující teoretické kapitole.

2. Teorie manipulativních elit

Základním předpokladem práce je argument vycházející z Gagnonovy teorie konstatující, že „násilný konflikt je mezi etnickými liniemi vyprovokován elitami za účelem vytvoření domácího politického kontextu, kde je etnicita jedinou politicky relevantní identitou“ (Gagnon, 1994-1995, s. 132). Co se týče současného stavu poznání, V. P. Gagnon Jr. samozřejmě není jediným autorem, který podporuje argument manipulativních elit jako původce etnické války. Dalším je Paul Brass, jehož argumentace odkazuje na schopnost elit politizovat téma kultury za účelem dosažení značné míry sebeurčení jednotlivých členů ke konkrétnímu etnickému společenství. Elitám tak kulturní aspekty slouží ke sjednocení a mobilizaci cílové etnické komunity, jež nadále využívají k politickým účelům (Brass, 1991, cit. dle Smith, 1998, s. 155). Zajímavý pohled přináší i Steven Majstorović, který ve své práci *Ancient Hatred or Elite Manipulation?* z roku 1997 uvažuje nad tím, zdali je vůbec vhodné snažit se o jednokauzální vysvětlení konfliktu v Jugoslávii. Autor připouští jak existenci starodávných nenávistí, v jejichž stínu etnika v oblasti po staletí žila, tak roli elit oplývajících umem takovéto atmosféry využít ve vlastní prospěch (Majstorović, 1997, s. 171-179). V této práci ovšem pracuji především s článkem *Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia* (1994-1995), uveřejněném v časopise *International Security* a s knihou *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in The 1990s* (2004) autora V. P. Gagnona Jr., jež poskytuje přehlednou a srozumitelnou ilustraci teorie využívané v této práci. Jak bylo předesláno v úvodu, na Gagnonovo dílo navázal i Anthony Oberschall, jehož poznatky posloužily především teoreticko-konceptuální části mé práce. Mobilizace elit a jejich strategie je reakcí na změny na domácí politické a ekonomické scéně, projevující se ve vytváření individuálních zájmů z hlediska hrozby dané skupině. V rámci ohrožení si garnitura těmito kroky vytváří lepší pozici pro to, aby si nejen poradila s nadcházejícími výzvami, ale také odrazila snahy možných vyzывatelů usilujících o „mobilizaci populace proti stávajícímu režimu“ (Gagnon, 1994-1995, s. 132). Autorova práce problematizuje primordialistický pohled na konflikt a předpokládá, že elity „jsou schopné využít násilí, aby zkusily vytvořit mimořádný skupinový dojem, jenž předtím neexistoval“ (Gagnon, 2004, s. xviii).

Gagnonova argumentace pracuje se čtyřmi předpoklady. Prvním je premisa, že domácí aréna je hlavním objektem politického zájmu vládnoucích elit a státních

decision-makers, neboť se zde koncentrují základy jejich moci. Druhé východisko předpokládá jako nejefektivnější a zároveň nejméně finančně bolestný způsob, jak ovlivňovat politiku na domácí scéně, metodu přesvědčování. Konkrétně je třeba se zaměřit na zájmy politicky relevantních aktérů, jimiž jsou třeba členové určitých skupin. Zatřetí, aby byla získána a do budoucna zajištěna podpora těchto relevantních aktérů, je třeba apelovat na materiální i nemateriální hodnoty cílové kategorie. Poslední premisou je důraz na způsob, jakým jsou formulovány záměry elit, aby byly v souladu s prospěchem skupiny. Jedná se o vyjádření zájmů elit prostřednictvím rétoriky ve jménu kolektivního užitku. Zmíněné premisy vedou k jednotlivým rovinám teorie, věnující se okolnostem, pod nimiž elity rozvíjejí konfliktní politiky ve jménu nebezpečí hrozících etnickému národu (Gagnon, 1994-1995, s. 134-135).

Ke konfliktním strategiím se začínou vládnoucí elity uchýlovat v moment, kdy se objevují aktéři, jež by je mohli mocensky ohrožit, ba dokonce od moci odstavit. Konfliktní strategie je pak výhodná do té doby, dokud z ní mají elity čistý zisk čili pokud se jim daří dosahovat cílů v rámci domácí politické arény. Zadruhé, ohrožené elity se za účelem udržení moci musí snažit o získání podpory, v opačném případě o zneškodnění svých oponentů. Řešení ovšem nelze hledat v použití síly v případě, pokud to oprávněnost státní moci nedovoluje. V takovém případě jsou elity omezovány v tom, jak na domácí hrozby odpovídat a je třeba hledat alternativní řešení, jak opozici zneutralizovat. Jednou z těchto alternativ je změnit téma politické debaty, čímž lze odvrátit pozornost od témat, kterými jsou elity ohrožovány. V tento moment je např. úmyslem elit navrhnout témata rezonující z kulturního či etnického hlediska. Jinými slovy, je třeba definovat kolektivní zájmy z etnického východiska. Tím, že určili předmět politické debaty determinací kolektivního zájmu, se kterým se zároveň identifikují, elity vysoce zvýší své šance docílit svého a připraví o eventualitu určení obsahu politického diskurzu své konkurenty (Gagnon, 1994-1995, s. 135-136).

Zatřetí, během procesu vytváření kolektivního zájmu skupiny je velice podstatným krokem pro nastolení požadovaného domácího efektu varovat před možnými vnějšími hrozbami. Vylíčení obrazu potencionálního nebezpečí a témat pocitů křivd se tak stává centrem politické debaty (Gagnon, 1994-1995, s. 135-136). Konstruování takovýchto hrozeb ovšem nepřamení z přirozeného stavu oblasti a z reálných mezietnických stavů. Eventuální

nebezpečí produkuje strach a jeho obraz je obyvatelstvu podstrkován (Gagnon, 2004, s. 29). Efektivním se vykreslování hrozeb stává ve chvíli, kdy je zájem skupiny nadřazen zájmu individua. Ve společnosti se pak vytváří velmi silný pocit skupinového ohrožení a etnická identita se stává ústřední, čímž odmítá relevanci jiných zájmů, resp. zájmů jiných skupin. Prvotně se individuum nemusí cítit být v ohrožení, ale situace se mění, jakmile začne vnímat, že hrozí nebezpečí skupině, se kterou se ztotožňuje. Takovýto obrat ve vnímání pocitů ohrožení může zajistit vhodná manipulativní rétorika (Gagnon, 1994-1995, s. 136). Kvůli apelu lídrů nabývají na významu takové hodnoty a principy, které během bezkonfliktního období zůstávaly stát na okraji společenské debaty a nepřikládala se jim důležitost. Bez ohledu na to, že se jedná o mýty historické, se vytahují obrazy z minulosti a náboženská stránka věci, které jsou mnohem účinnější než ideologie či politická filozofie, neboť apelují na emoční stránku obyvatel (Oberschall, 2007, s. 21). Potvrdit si pravdivost rétoriky vyobrazující hrozby etniku nepovažuje jednotlivec v tentomoment za nezbytné, obzvlášť pokud přesahuje jeho zkušenost (Gagnon, 1994-1995, s. 136). Je na místě připomenout, že politická debata a její záměry se nemusí nutně zaměřovat na utváření pravd a klamů tak, jako se o to snaží např. věda. Bez ohledu na pravdivost a relevanci témat přednášených v rámci politického diskurzu jde hlavně o podporu určitého názoru či úhlu pohledu (Oberschall, 2007, s. 21). Politická pozornost se tak obrací pouze na další provokaci stylem vylíčení rizik dané skupině. Tato strategie se stává velmi úspěšnou, mají-li elity rozhodující postavení na poli sdělovacích prostředků. Kontrola informačních kanálů, jakožto čtvrtá klíčová rovina manipulace ze strany elit, je nepostradatelným prvkem úspěchu. Vlastnictví masových médií (autor zdůrazňuje obzvlášť televizi, která zasvěcuje větší část obyvatel do politických záležitostí) „propůjčuje obrovskou politickou výhodu“ (Gagnon, 1994-1995, s. 136-137).

Za páté, členové politické elity docílí svých záměrů snadněji, pokud se samozřejmě dokáží identifikovat se členy skupiny, za jejichž zájmy se staví. Dodává jim to na důvěryhodnosti a posiluje relevanci témat politické debaty, resp. hrozeb, jež vytváří. Politicky podporovaná etnická identita pomáhá dotvářet zdánlivé kontinuum mezi současnými konflikty a těmi v minulosti. Za šesté, je důležité brát v potaz, že čím víc je ohrožen mocenský *status-quo*, tím více se budou elity uchýlovat ke konfliktním řešením a nebudou váhat použít agresivnější a rychlejší prostředky, aby zabránily svému pádu.

V tomto případě vyhlídka budoucích nedozírných následků konfliktních postupů ustupuje krátkodobým rychlým krokům pro udržení pozic. Jedním z těchto pokusů elit v ohrožení je rekrutování nových elit, ať už na místní, regionální či národní úrovni. Za další, elity hledají podporu i u neofašistických hnutí, neboť u těchto skupin najdou oporu při vyvolávání etnických nenávistí a násilí. Přivést extrémistické skupiny na politickou arénu se stává součástí strategie, byť ještě před deseti lety mohly být zavrhovány jako rasistické (Gagnon, 1994-1995, s. 137-138).

Předposledním bodem teorie je hledisko ceny konfliktních strategií – je tedy třeba zajistit, aby výhody stále převažovaly nad případnými náklady. Tyto výlohy jsou pod dohledem, tudíž je nutné zabránit veřejnému odporu, resp. zabránit odporu skupiny klíčové pro etnickou mobilizaci. Pokud dojde k vojenskému konfliktu, výdaje se zvětšují, a je tudíž nutné směřovat samotný ozbrojený konflikt za hranice domácího teritoria. Pokud by totiž došlo k revoltě veřejnosti kvůli nákladům, které jsou na konflikt vynakládány, prostor pro podporu by dostaly opoziční elity kritizující hospodaření státní moci. Posledním hlediskem je potenciální mezinárodní dopad, který by vyvolaný konflikt mohl mít na současný mocenský stav. Konfliktní řešení je výhodné pouze ve chvíli, pokud budou zahraniční dopady minimální a neohrozí dění na domácím politickém poli. Nehledě na to, že pro současné elity by mohla být rizikem ochota vyzývatelských elit vyjednávat s přeběhlíky *statusu-quo*, kteří takto učinili vzhledem k převyšujícímu ohrožení domácích elit z vnějšku. V rámci tohoto hlediska je také nutné posoudit, odkud aktuálním lídrům proudí největší riziko ohrožení jejich moci. Na základě tohoto zvážení se potom odvíjí rozhodnutí, do jakých oblastí je vůbec nutné konfliktní strategii implementovat (Gagnon, 1994-1995, s. 139-140).

Jsou to tedy právě tyto strategické plány a rétorika, které provokují násilný konflikt mezi etniky, a je nutné uvědomit si, že cílem elit není vytvoření národnostně homogenního prostředí, ale že jejich záměr leží mimo politickou debatu, kterou podněcují. Úsilí vynaložené elitami směřuje v pravém slova smyslu k vytvoření homogenity politické, neboť se daří utišit hlasy volající po zásadních změnách v mocenských strukturách (Gagnon, 2004, s. 9; Gagnon, 1994-1995, s. 166). Popisovanou strategii si často osvojují elity, jejichž zájmy jsou významně ohrožovány v kontextu politické, ale také ekonomické liberalizace, demokratizace a vysoké politické mobilizace (Gagnon, 2004, s. 7). Pochopení role lídrů se věnuje i Anthony Oberschall, jenž konstatuje, že legitimní omezení režimu, která vyplývají např. z právního

hlediska či existence opozice, jsou značně oslabována veřejným vnímáním hrozby počínajícího konfliktu. Neustálým zveličováním možných nebezpečí se podpora elitám ze strany veřejnosti stupňuje, což systému umožní zachovat se vůči oponentům a etnicky odlišným skupinám obyvatel rázněji a agresivněji (2007, s. 16).

3. Srbské manipulativní elity

Změny v ekonomických a politických strukturách zemí bývalé Jugoslávie na přelomu 80. a 90. let 20. století se logicky projeví také ve vedení vládnoucí srbské komunistické strany. Konzervativní členové, lokální a regionální stranické elity, jejichž mocenský status byl nejvíce ohrožen, spatřovali v jednání reformně nakloněných členů strany významnou hrozbu (Gagnon, 1994-1995, s. 140). V důsledku konfrontace s mobilizací široké veřejnosti a politickým pluralismem bylo třeba osvojit si taktiku, jak ustát nové vlivy v měnící se společnosti (Gagnon, 2004, s. 7). Srbové sice deklarovali potřebu udržení státu v zájmu všech jihoslovanských národů, ale ostatní republiky tyto výroky vnímaly jako „manévr zastírající velkosrbský program“ (Barša, Strmiska, 1999, s. 105). V rámci tohoto skrytého programu se srbští konzervativci spojili s ortodoxními marxistickými intelektuály, nacionalistickými autory a členy Jugoslávské armády, aby vyprovokovali konflikt napříč etnickými liniemi, který by zcela odvrátil pozornost od soudobé politické debaty, jejíž centrem se staly reformní kroky. Politický kontext, který byl vyvoláváním konfliktu nastolován, dovolil definovat individuální zájmy obyvatel nikoliv na bázi ekonomického prospěchu, ale ve vyhoceném kontextu přežití srbského obyvatelstva. Konzervativci se především snažili o recentralizaci Jugoslávie, což vnímali jako možnost, jak zamezit reformním tendencím a utišit opoziční hlasy. Cílem konzervativně orientovaných členů strany bylo zachovat si mocenské postavení a vytvořit stát, ve kterém by Srbové zaujímali rozhodující pozici.

V situaci panující v Jugoslávii před vypuknutím konfliktu bylo nicméně nepředstavitelné, že by se stávající srbští lídři dokázali udržet u moci. Stejně nemyslitelná byla představa, že by v novém mezinárodním kontextu hlavní slovo v rámci Jugoslávie zaujímali Srbové, kteří tvořili pouhých 39 procent obyvatelstva. Rétorika směřující k nabádání obyvatel identifikovat se striktně na základě etnických linií byla úspěšná také proto, že srbská komunistická strana byla z členského hlediska jednou z nejvíce etnicky homogenních, čímž tak viditelně nedocházelo k znepřátelení si větší části členů strany (Gagnon, 1994-1995, s. 140-142). Po tenzích ve straně došlo v březnu roku 1990 k rozpadu jednotné organizace komunistů – Svazu komunistů Jugoslávie (Barša, Strmiska, 1999, s. 105) a Svaz komunistů Srbska se přetransformoval v Socialistickou stranu Srbska (Gagnon, 2004, s. 46).

Gagnon v článku *Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia* (1994-1995) analyzuje jednotlivé hypotézy teorie manipulativních elit na pěti příkladech mocenského ohrožení srbských konzervativních elit. Sleduje, jakým hrozbám konzervativci a soudobý status-quo čelil, jaká byla jejich odpověď na tyto hrozby a všímá si i dopadů těchto odpovědí. Při zkoumání se ovšem nezaměřuje na důsledky konfliktního jednání vedoucího pouze k válce v Bosně a Hercegovině, nýbrž zkoumá roli srbských elit komplexněji a netřídí svou analýzu na základě jednotlivých podbodů teorie. Jednání elit zasazuje do celkového kontextu situace v Jugoslávii, a to nejen na přelomu 80. a 90. let 20. století (Gagnon, 1994-1995, s. 140-164). V mé práci ovšem v rámci výzkumu postupuji odlišně a teritoriálně se pokouším zaměřit na území Bosny a Hercegoviny. Stejně tak čerpám i z pozdější literatury, než měl k dispozici v polovině 90. let Gagnon. V empirické části této práce následuje aplikace jednotlivých rovin Gagnonovy teorie na konkrétní příklady konfliktní strategie, jež byla vyvíjena ze strany srbského establishmentu na přelomu 80. a 90. let 20. století. Postupnou aplikací výše prezentovaných aspektů Gagnonova konceptu manipulativních elit analyzuji, jakým způsobem a z jakého důvodu byly konfliktní strategie konstruovány. Dále sleduji, jaký dopad měly tyto konkrétní kroky ze strany srbských vrcholných představitelů na podněcování válečného konfliktu v Bosně a Hercegovině v letech 1992 až 1995. Aplikace bude probíhat v pořadí, v jakém byly jednotlivé body teorie manipulativních elit představeny výše, a to v teoretické části mé práce.

3.1. Naléhavost konfliktní strategie

Jak bylo uvedeno v teoretické části této práce, první bod Gagnonovy teorie popisuje, jaký je počáteční důvod elit podnikat konfliktní strategie na domácí politické scéně (Gagnon, 1994-1995, s. 135). V případě elit srbských, konkrétně těch konzervativních, byly jejich vyzývatelskými elitami reformám naklonění členové Svazu komunistů Jugoslávie (SKJ). Gagnon upozorňuje, že celý budoucí vývoj v Jugoslávii 90. let byl předznamenán právě rozkolem v komunistické straně, jehož první vlnu lze vysledovat již v 60. letech 20. století. Druhá vlna stranických konfliktů se vzedmula na přelomu 80. a 90. let 20. století. V druhé vlně byly jak požadavky konzervativců, tak i reformistů v podstatě totožné s vlnou první. Konzervativci se snažili vládnout autoritativním způsobem v souladu s marxisticko-leninskou ideologií, mít pod pevnou kontrolou ekonomický vývoj a uchovat centralizovaný politický systém. Reformisté naopak usilovali o decentralizaci systému, o uvolnění nejen

ekonomického, ale i politického vývoje, což ovšem obnášelo i oslabování vlivu strany jako takové (Gagnon, 2004, s. 52). Přestože se konzervativní koalici brzy po nástupu Miloševiće do vedení strany na konci 80. let podařilo převzít kontrolu nad srbskou komunistickou stranou, stále museli čelit reformním silám v dalších republikových organizacích SKJ (Gagnon, 1994-1995).

Spor mezi konzervativci a reformisty dobře ilustruje případ Ante Markoviće, posledního premiéra Socialistické federativní republiky Jugoslávie. Jeho cílem bylo dosáhnout reforem politického a ekonomického systému, přičemž chtěl zachovat jugoslávskou federaci a přiblížit zemi západnímu demokratickému modelu (Miljković, 2005, s. 193). Marković se díky snaze o politické a ekonomické reformy těšil vysoké popularitě nejen v Bosně a Hercegovině (Gagnon, 2004, s. 43), ale jeho jméno dodnes vzbuzuje velký respekt i v Srbsku. Jeho pád předznamenal jak destrukci srbské ekonomiky rukou Miloševiće a politických elit pod jeho vedením, tak nejhorší období srbské historie od konce druhé světové války (Miljković, 2005, s. 193). Ekonomické problémy sužující Jugoslávii režim svalil na politiky Ante Markoviće, který byl svými reformními procesy označen za tvůrce anti-srbské politiky (Gagnon, 1994-1995, s. 154).

Konfrontace konzervativního a reformního křídla komunistické strany měla na Bosnu a Hercegovinu zásadní dopad. Svaz komunistů Bosny a Hercegoviny (SKBH) patřil k nejkonzervativnějším republikovým organizacím SKJ (Gagnon, 2004, s. 72), ovšem jak už bylo v práci zmíněno, bosenské území se na základě výzkumů veřejného mínění pyšnilo velkou mírou mezietnické tolerance (Hodson, Sekulić a Massey, 1994, s. 1544-1555). Členové SKBH měli navíc v Bosně úzké vazby na Jugoslávskou lidovou armádu. Bylo tudíž velice pravděpodobné, že se při pokusech SKJ o autoritativní recentralizaci země stane SKBH významným spojencem, opak byl ale pravdou. Je důležité objasnit, že byť byla SKBH tvořena převážně konzervativci, zůstalo pro SKBH významné zachovat si autonomii a rovnováhu v mocenském obsazení elitních postů (které spočívalo na rozdělení dle etnického klíče). Jakékoliv změny ve fungování, jak byly prosazovány srbskými konzervativci, by byly proti zájmům bosenských elit. Aby se Milošević zbavil také konkurentů či oponentů z části konzervativně smýšlejících příslušníků strany, snažil se je zdiskreditovat a nahradit těmi, co s ním souhlasili. Tento proces byl nazván anti-byrokratickou revolucí. Prostředkem

diskreditace současných elit byla mj. obvinění z diskriminace srbských obyvatel v jednotlivých republikách (Gagnon, 2004, s. 72-74).

3.2. Změna tématu politické debaty

V reakci na reformistické tendence bylo nutné odvrátit pozornost a změnit téma politického diskurzu. Už s nástupem Miloševiče do čela stranické organizace v Bělehradě v roce 1984 přišla zároveň i kampaň na základě ideologické ortodoxie (Gagnon, 1994-1995, s. 146). Byla to právě 80. a 90. léta 20. století, kdy se skupina srbských tvůrců mýtů, kterou netvořili pouze běžní propagandisté, ale i Dobrica Ćosić, literát a pozdější prezident Federativní republiky Jugoslávie, pustila do velebení Srbska a jeho národa (Ramet, 2005a, s. 131). Změna politického diskurzu směřovala jednoznačně k tématu rezonujícímu z etnického hlediska, a tím byla otázka křivd, kterých se měl zbytek Jugoslávie dopouštět na Srbech. Díky konzervativcům se Srbsko stavělo do role oběti Jugoslávie a otázky radikálních reforem se odsouvaly do ústraní. Konzervativci totiž usilovali o to, aby se řešení křivd vůči Srbům stalo prioritou nejen v samotné srbské stranické organizaci, ale také v organizacích republikových (Gagnon, 1994-1995, s. 148).

Směr, jakým se ubírala změna politické debaty, v podstatě odpovídá tématům samotné propagandy, kterou během let 1986-1995 srbské elity v rámci konfliktní strategie používaly. Propaganda šla až tak daleko, že obviňovala Chorvaty, Slovince, Albánce, Vatikán, Německo, Rakousko, někdy Bosňáky a Spojené státy americké z pokusů o destrukci Socialistické federativní republiky Jugoslávie na úkor Srbska. Docházelo k dehumanizaci ostatních národů, k označování bosenských muslimů za „fanatické fundamentalisty“ a samozřejmě byl zkonstruován obrázek Srbů, jakožto obětí diskriminace ze strany ostatních národů (Ramet, 2005a, s. 125). Zajímavým poznatkem při zkoumání mezietnických vztahů na území Bosny a Hercegoviny ovšem bylo, že Srbové zde žijící měli mnohem pozitivnější pohled na etnický pluralismus nežli Srbové, kteří žili v homogenním srbském státě (Gagnon, 2004, s. 40).

3.3. Reaktivace křivd a skupinový pocit ohrožení

Při vykreslování potenciální hrozby srbskému národu dostatečně efektivním způsobem posloužila Slobodanu Miloševičovi a jeho okolí historická událost ze 14. stol., konkrétně bitva na Kosově poli (1389). Bitva pramenila ze snah Osmanské říše expandovat

na srbské území. Kníže a srbský vůdce Lazar Hrebeljanović byl během bitvy zajat a následně popraven. I přesto, že ke kompletní okupaci Srbska ze strany Osmanů došlo až téměř o 70 let později, vžilo se přesvědčení, že zmiňovaná bitva symbolicky předznamenala úpadek Srbska. Mýtus porážky na Kosově poli se vžil jako synonymum pro osmanské podmanění si Srbů. Volkan ovšem upozorňuje, že při nadvládě Osmanů nedocházelo k nucené masové konverzi srbského obyvatelstva k islámu, nicméně, co se společenského postavení týče, předci dnešních bosenských muslimů se mohli pyšnit vyšším sociálním statutem. Příběh o srbské křivdě ze strany muslimů se předával z generace na generaci a přirozeně se také měnily jeho interpretace. Z knížete Lazara se stala mučednická ikona zobrazovaná ve svatostáncích a později dokonce až postava heroická. K reaktivaci traumatu z bitvy na Kosově poli a osmanské nadvlády docházelo ruku v ruce s vlnou nacionalismu, která se na konci 80. let vzedmula v souvislosti se změnou politických poměrů. Tuto vlnu srbského nacionalismu reprezentovala právě osoba Slobodana Miloševiče, stavějícího se do role ochránce srbských zájmů (Volkan, 2002, s. 87-93).

S blížícím se 600. výročím bitvy na Kosově poli se Miloševič a lidé z jeho okolí zasloužili o to, aby Lazarovy mumifikované ostatky putovaly srbskými vesnicemi a městy a oživovaly tak křivdy, jichž se muslimové dopustili na Srbech (Kaplan, 2005, s. 38; Volkan, 2002, s. 93). Miloševičovi se podařilo nejen rozpoutat srbský nacionalismus, ale také podněcovat kolektivní pocit ohrožení srbského národa ze strany muslimského obyvatelstva. Ústředním prvkem srbské propagandy se totiž stal důraz na hrozbu návratu Osmanů, nyní symbolizovaných Bosňáky vzhledem k jejich náboženskému vyznání. Srbové se začali hlásit o své právo na odplatu. Prostřednictvím účelné rétoriky dokázali srbští představitelé tradovaný mýtus přeměnit v křivdu, která jako by se odehrála teprve nedávno. Autor Volkan pro tento reaktivační proces užívá termínu *time collapse* (Volkan, 2002, s. 92-95). Kaplan nazývá události připomínající si výročí smrti Lazara počátkem srbské revolty a také startovací čarou pro prudce stoupající Miloševičovu popularitu (2005, s. 40). Vyústění této propagandy mělo nedozírné následky. Systematické znásilňování bosenských muslimek srbskými vojáky a vraždění mladých muslimů mělo zvrátit pozici oběti, ve které se Srbové cítili být kvůli oživovaným mýtům. Byť to není z biologického hlediska možné, muslimky byly znásilňovány, aby na svět přivedly nové srbské děti, jež by vlastnily pouze srbský genetický kód.

Psychologické hledisko v rámci obnovené etnické nevraživosti hrálo mnohem důležitější roli (Volkan, 2002, s. 92-97).

3.4. Kontrola masových médií

Jak už bylo uvedeno v teoretické části práce, kontrola nad masovými médii je klíčovou součástí strategie, neboť dovoluje elitám korigovat míru a obsah šířených informací. Tento monopol v oblasti sdělovacích prostředků měl dopomoci demobilizovat společnost a utišit hlasy volající po změnách v mocenských strukturách prostřednictvím mediálního nátlaku na veřejnost (Gagnon, 1994-1995, s. 136-137; Gagnon, 2004, s. 87). Milošević se nikdy nezasadil o kompletní zničení nezávislých médií (Pavlaković, 2005, s. 20), nicméně koncem 80. let se tato nezávislá média dostala do rukou editorů patřících mezi jeho spojence (Gagnon, 1994-1995, s. 148). Zásadním prostředkem konfliktní strategie se stala *Radio-televize Srbsko* (RTS), skrze níž snadněji docházelo k šíření xenofobní atmosféry. V prvních letech Miloševićova režimu byla RTS, jako hlavní zdroj informací pro většinu Srbů, nezbytnou součástí propagandy. Kromě Chorvatů či kosovských Albánců se na mušku propagandy skrze RTS dostali i bosenští muslimové, spojování s historickou epochou islámského dobytí Balkánu (Pavlaković, 2005, s. 20). Diskurz masových médií byl situován hlavně okolo údajného bezpráví, kterému museli Srbové mimo Srbsko čelit kvůli své národnosti ze strany „šílených, krvelačných extrémistů definovaných v etnických a/nebo náboženských termínech“ (Gagnon, 2004, s. 96). Státní kontrola nad médii a absence alternativních zdrojů omezila možnosti opozice vést kampaň proti Miloševićovi a srbskému obyvatelstvu byla následně po vypuknutí samotného konfliktu efektivně zamlčována zvěrstva páchána srbskými ozbrojenými složkami jak v Bosně, tak v Chorvatsku či Kosovu (Pavlaković, 2005, s. 21). V neposlední řadě byla televize důležitým prostředkem v průběhu předvolební kampaně (Gagnon, 2004, s. 47), kdy režimem kontrolovaná masová média dávala jen velmi omezený prostor opozičním politikům (Gagnon, 1994-1995, s. 154).

3.5. Identifikace elit s ohroženou skupinou

K identifikaci se s ohroženou skupinou, kterou bylo na základě propagandy srbské obyvatelstvo, přikročil sám Milošević už po svém slavném projevu na Kosově poli z roku 1989 (Barša, Strmiska, 1999, s. 120) v rámci oslav 600. výročí bitvy, která se zde odehrála (Volkan, 2002, s. 93). „Ubezpečil své etnické bratry, že chápe jejich problémy v soužití s etnickými

Albánci v Kosovu“ (Barša, Strmiska, 1999, s. 120), a jak už bylo výše zmíněno, srbská propaganda stavěla na hrozbě návratu nadvlády Osmanů, čímž jak Albánce, tak následně Bosňáky s historickými uzurpátory díky muslimskému vyznání úzce spojoval (Volkan, 2002, s. 95). Milošević byl skutečnou tvář srbského nacionalismu, který se stavěl do role ochránce srbských zájmů (Prtina, 2006). Jak ve své rétorice deklaroval, tvrdošijně bránil srbské obyvatelstvo za hranicemi samotného Srbska a upozorňoval na utlačování Srbů v jiných republikách (Gagnon, 2004, s. 74).

3.6. Intenzita konfliktního jednání

Je zajímavé sledovat, jak se Socialistická strana Srbska (SSS) dokázala přizpůsobovat, pakliže chtěla dosáhnout svých cílů, a to v rámci demobilizace zrekonstruovat politický prostor do homogenní podoby, který by byl řízen stávajícím statutem-quo z Bělehradu. Za účelem nutnosti volebního zisku prezentovala své cíle jako umírněné se zaměřením na ekonomické záležitosti. Deklarovala mírumilovné soužití s ostatními republikami a jejich obyvateli. Intenzita konfliktního jednání se ovšem proměňovala v situaci, kdy elity čelily vzrůstající protirežimní mobilizaci. Pokračování ve strategii bylo totiž narušeno opozicí (Gagnon, 2004, s. 88, 102), které se s pomocí studentů podařilo v březnu roku 1991 zorganizovat protesty v Bělehradu. Protesty byly první vážnější hrozbou Miloševićova vládnutí (Kesić, 2005, s. 97). V čele opozičního Srbského hnutí obnovy stál Vuk Drašković. Požadavky protestantů byly zřejmé – SSS měla odstoupit stejně jako ostatní komunistické strany ve východní Evropě. V tento moment bylo nutné uchýlit se zpět k agresivnější konfliktní strategii, neboť protesty představovaly pro vládnoucí stranu vážné ohrožení (Gagnon, 2004, s. 102).

Už po volbách v roce 1990, které pro Miloševiče a SSS skončily vítězstvím, začala eskalovat situace v Chorvatsku. Srbská demokratická strana (SDS) v Chorvatsku spolupracovala s Bělehradem a Jugoslávskou armádou a provokovala konflikty s chorvatskou policií (Gagnon, 2004, s. 100). Podobný scénář čekal i Bosnu a Hercegovinu, kdy se na základě chorvatské krize zintenzivnila politická mobilizace bosenských Srbů a probíhalo vytváření vazeb na Srby v jiných republikách. Od července 1990 pak v Bosně fungovala sesterská organizace SDS, v jejímž čele stanul Radovan Karadžić, taktéž spojenec Bělehradu (Cohen, 1995, s. 141; Gagnon, 2004, s. 100-101).

Bosenské elity byly pod čím dál větším tlakem, neboť podvolit se vůli srbských konzervativců recentralizovat by znamenalo destabilizaci republiky a ztrátu jejich postů. Srbské snahy o destabilizaci ovšem pokračovaly. SKBH byla obviňována z tolerování ba dokonce iniciování emigrace Srbů z republiky, což srbsští konzervativci označili za anti-srbskou politiku. Státní bezpečnostní služba (SDB – *Služba državne bezbednosti*) tajně operovala na přelomu 80. a 90. let ve východní Bosně, aby shromažďovala informace podporující zvěsti o utrpení Srbů na bosenském území. Tyto kroky byly Bosnou považovány za jednoznačné pokusy vedení SSS v Srbsku o zažehnutí konfliktu a destabilizaci Bosny (Gagnon, 2004, s. 74-76). SDB pod vedením Jovana Stanišiče byla od konce roku 1990 pod kontrolou Miloševićů. Stanišić a Mihajl Kertes (agent SDB), blízcí Miloševićovi spojenci, měli úzké kontakty na podsvětí a paramilitární skupiny působící v Chorvatsku a Bosně (Pavlaković, 2005, s. 23). V tomto období začala SSS spolupracovat se Srbskou radikální stranou (Gagnon, 2004, s. 105), o čemž pojednává následující podkapitola.

3.7. Podpora extrémistických uskupení

Republikové organizace komunistické strany nepodporovaly myšlenku jugoslávské identity, nicméně vládnoucí komunistická strana, od roku 1990 Socialistická strana Srbska (SSS) si nemohla nevšimnout, že veřejnost nežádá dělení společnosti na základě etnické diverzity a ve volbách roku 1990 se SSS prezentovala jako strana, která žádá mír a prosperitu. Zároveň označovala opoziční nacionalistické strany za ty, které táhnou Srbsko do války. Extrémistické strany, jakou byla i Srbská radikální strana (SRS), získávaly ve volbách nízké procento hlasů. Změna ovšem nastala poté, co bělehradská televize kontrolovaná SSS začala popisovat SRS jako umírněnou, respektu hodnou politickou stranu (Gagnon, 2004, s. 41-47). SSS, tvořena převážně z bývalého osazenstva Svazu komunistů Srbska, tak dokázala pod novým názvem strany prakticky zachovat kontinuitu, ale zároveň využít srbského nacionalismu k tvoření opakujících se výhodných koalic i s tak radikálně pravicovou stranou jako SRS (Pavlaković, 2005, s. 17). Ve volbách 1992 pak SRS získala 19 procent, což bylo velkým skokem oproti volbám z roku 1990, kdy SRS získala pouhých 2 procenta elektorátu. Poté, co se před volbami roku 1993 režim vrátil k původnímu radikálnímu vykreslování SRS, podpora extrémistů zásadně klesla na 10 procent (Gagnon, 2004, s. 41-47).

Po volbách v roce 1990 byl v Bosně zaznamenán tlak ze strany vedení Srbské demokratické strany (SDS) na umírněné, kteří se prosadili do místních a regionálních orgánů.

SDS měla úzké vazby na Bělehrad. Ti, co odmítli spolupracovat, byli nahrazeni extrémisty, nicméně samotné násilí začalo až v okamžiku, kdy se do dění v Bosně zapojily srbské paramilitaristické skupiny, které vyslal Bělehrad (Gagnon, 2004, s. 50).

S paramilitaristickými skupinami je spojováno i jméno Vojislava Šešejla, vůdčí osobnosti SRS, který společně s dalšími radikálními pravicovými extrémisty prosazoval xenofobii (Ramet, 2005b, s. 273). Jedním z otevřeně prezentovaných požadavků SRS bylo vyhoštění nesrbského obyvatelstva ze Srbska a válka za účelem rozšíření jeho hranic (Gagnon, 2004, 99). Šešejl byl v Haagu obviněn za zločiny proti lidskosti a zločiny válečné. Obvinění zahrnovalo podíl na zločinech proti lidskosti a násilí, jež zažívalo obyvatelstvo nejen na území Bosny a Hercegoviny, a to např. při násilných deportacích, ke kterým ve svých veřejných vystoupeních Šešejl nabádal. V roce 2016 byl zproštěn viny, ale v dubnu roku 2018 došlo k přehodnocení jeho obvinění a byl shledán vinným za podněcování nuceného přesunu chorvatského obyvatelstva z Vojvodiny (UN MICT, [2018b]).

3.8. Náklady na konfliktní strategii

Předposlední rovina teorie zdůrazňuje, že je třeba účinně předcházet tomu, aby se veřejnost bouřila vůči případným vysokým nákladům, jež by mohla konfliktní strategie mít. Dalo by to totiž prostor ke kritice opozičním lídrům, kteří by tak mohli najít slabé místo vládnutí stávající mocenské garnitury, což by ji mohlo ve výsledku zásadním způsobem ohrozit. Pakliže je konfliktní strategie úspěšnou v rovině rétorické, je velká šance, že bude nadále pokračovat, neboť nic nestojí (Gagnon, 1994-1995, s. 139). V případě jednání srbských elit se konfliktní strategie projevovala ovládnutím informačních kanálů (Pavlaković, 2005, s. 20), jak už bylo zdůrazněno v předchozích podkapitolách věnujících se vlivu propagandy a médií, což usnadnilo elitám utváření obrazu současné situace dle jejich potřeb. V jugoslávském případě se ozbrojené konflikty odehrávaly mimo samotné území Srbska, tudíž konfliktní strategie mohla být dál úspěšně rozvíjena (Gagnon, 1994-1995, s. 139).

3.9. Oblast uplatnění konfliktní strategie

Výběr oblastí, kde bylo třeba uplatňovat konfliktní strategie, záležel na míře ohrožení mocenských pozic, jež z nich vyplývalo. Srbské konzervativní elity byly nejvíce ohroženy ze 3 směrů: na základě výsledků voleb ve Slovinsku a Chorvatsku, v důsledku politik federálního premiéra Ante Markoviće a ze samotného Srbska. V prvním případě se jednalo

o volební vítězství anti-socialistických stran ve Slovinsku a Chorvatsku na jaře roku 1990, které zásadně odmítaly recentralizaci pod srbskou taktovkou. Zdálo se, že se k této taktice přidají i další republiky, což by znamenalo pád komunistické strany jako ve zbytku východní Evropy té doby. Dalším problémem byla popularita Ante Markoviće a reformních kroků (a to i v Srbsku), byl totiž vcelku úspěšný v pokusech o zlepšení ekonomické situace na začátku 90. let. Zdálo se, že podpora reformám bude stále jen narůstat (Gagnon, 1994-1995, s. 153-154). Marković se také zasloužil o zformování Svazu reformních sil, jehož vznik oznámil v červenci 1990 na meetingu v multietnické Bosně a Hercegovině, která pokračující snahy o reformy přijala s nadšením. Marković se totiž stal alternativou k vzrůstajícímu vlivu stran nacionalistické podstaty (Cohen, 1995, s. 103). Jak už bylo v práci ovšem několikrát zdůrazněno, multinárodní obyvatelstvo Bosny zastávalo až pozoruhodnou toleranci mezi etniky (Hodson, Sekulić a Massey, 1994, s. 1544-1555) a vyznačovalo se velkou mírou identifikace s jugoslávskou identitou (Raić, 1982 a Vušković, 1982, cit. dle Cohen, 1995, s. 49). Třetím rizikovým faktorem se pak stala situace v samotném Srbsku, kde opozice začala tlačit na prosazení demokratičtějších politických kroků (Gagnon, 1994-1995, s. 153-154). Bylo tedy jasné, jakým směrem by se měla konfliktní strategie ze stran ohrožených srbských konzervativních elit ubírat.

Závěr

Prezentovaná bakalářská práce se věnuje příčinám války v Bosně a Hercegovině v letech 1992-1995, nejkrvavějšímu konfliktu v Evropě od konce druhé světové války. Výzkumným účelem mé bakalářské práce bylo ověřit platnost teorie manipulativních elit na případu jednání srbských elit na přelomu 80. a 90. let 20. stol. a vliv konfliktních strategií, jež vytvářely, na rozpoutání etnického konfliktu v Bosně a Hercegovině. V první části práce jsem představila konkurenční teorie vysvětlující příčiny etnických konfliktů a také jsem zdůvodnila, proč jsem si v rámci výzkumu zvolila právě Gagnonovo zpracování teorie manipulativních elit. Následovala teoretická kapitola podrobně vysvětlující jednotlivé komponenty teorie, které jsem v empirické části aplikovala na konkrétní příklady chování ze strany srbských lídrů. Vlastním přínosem práce byla odlišná aplikace teorie nežli u Gagnona, který analyzoval dopady chování srbských lídrů v širším kontextu, nezaměřoval se pouze na rozpoutání války v Bosně a Hercegovině. Během výzkumu jsem mohla vysledovat, že jednotlivé roviny teorie jsou velmi propojené, což vysvětluje způsob Gagnonovy komplexní aplikace teorie, která nespočívala v odděleném testování jednotlivých rovin na konkrétní případy. Během ověřování platnosti teorie manipulativních elit jsem také využila novější literaturu začátku 21. století, kterou Gagnon neměl k dispozici v době, kdy publikoval článek *Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia* (1994-1995), jenž rozpracovává teorii manipulativních elit jako příčinu etnického násilí v Jugoslávii.

Srbští lídři čelící mocenskému ohrožení a možné ztrátě svých postů v nově se tvořící politické a ekonomické situaci, vytvořili konfliktní strategii, kterou se snažili demobilizovat společnost a vytvořit politicky homogenní stát, v jehož vedení by Srbové měli rozhodující slovo. Konfliktní strategie ovšem zahrnovala především podněcování násilného konfliktu, jehož prostřednictvím bylo snadnější vytvořit politicky homogenní prostředí, které by se rázem dostalo pod srbskou kontrolu (Gagnon, 2004, s. 9; Gagnon, 1994-1995, s. 140, 166). Násilný konflikt totiž „seřezává potenciálně plurální identitu jednotlivce na její etnonárodní dimenzi – z původně neurčité masy populací vyznačuje krví hranice jednoho národa ve vylučující opozici vůči jiným“ (Barša, Strmiska, 1999, s. 113).

Jak jsem v práci dokázala, srbské konzervativní elity konce 80. a začátku 90. let zcela vědomě a racionálně podnikaly strategie, které měly nastolit jiné téma politické debaty,

jež bylo do té doby zaměřeno na reformní kroky vycházející z měnící se mezinárodní situace končící studené války a uvolňování poměrů na domácí politické scéně. Politickou debatu bylo třeba zvrátit, neboť pokusy reformistů sebou nesly i značné oslabování pozice strany. Srbští konzervativní lídři tak „vyprovokovali, vytvořili a podněcovali konflikt napříč etnickými liniemi za účelem demobilizovat a marginalizovat ty, kteří prosazovali změny, čímž je umlčeli a odsunuli na okraj zájmu, stejně jako jejich podporovatele, jak ve straně, tak v širší společnosti“ (Gagnon, 2004, s. 52-53).

Na přesném počtu obětí etnických čistek, které po nastolení konfliktní strategie následovaly, se dodnes jednotlivé zdroje přesně neshodují. Nicméně za jedno z nejhorších zvěřstev války v Bosně a Hercegovině je považován masakr bosensko-muslimských mužů a chlapců v Srebrenici v létě roku 1995. Bosensko-srbské vojenské síly zde tehdy pod vedením Ratka Mladiće zabily více než 8000 nevinných obětí (UN MICT, [2018a]). Svůj rozsudek si Mladić vyslechl v listopadu 2017, kdy byl za své válečné zločiny a zločiny proti lidskosti (nejen v Srebrenici) odsouzen k trestu doživotního odnětí svobody (UN MICT, 22-11-2017). Za účelem očištění své identity od pozice oběti se Srbové v rámci konfliktu také pustili do ničení kulturního dědictví bosenských muslimů. V případě obléhání Sarajeva to např. znamenalo i to, že mnoho bosenských Srbů, v bosenském hlavním městě narozených, bombardovalo své vlastní místo narození (Volkan, 2002, s. 96; Butler, 1993, s. 120). Důvod byl z jejich pohledu naprosto dostačující a zřejmý – oprostít rodné město od jakékoli spojitosti s muslimskou kulturou a náboženstvím (Volkan, 2002, s. 96).

Ze zkoumaného případu Bosny a Hercegoviny tedy vyplývá zásadní fakt, že zde násilný konflikt nevznikl jako důsledek všudypřítomné nenávisti mezi jednotlivými etniky, jak také dokazují sociologická šetření z přelomu 80. a 90. let (Hodson, Sekulić a Massey, 1994, s. 1544-1555) či jako vyústění historicky etablovaného nacionalismu (Gilliand, 1995, s. 216-217), ale jako důsledek racionálního politického chování, jehož cíl přesahoval téma etnicity (Gagnon, 1994-1995, s. 166). Na základě politických rozhodnutí, která Milošević a jeho sympatizanti v řadách srbských lídrů ve své době učinili, čelí Srbové ve světě velmi nelichotivému přídomeku strůjců hrozivých násilností, který se bude po desítky let udržovat v celosvětovém povědomí. Je nepravděpodobné, i přes snahu Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii viditelně trestat jednotlivce za jejich rozhodnutí a činy, že se této nálepky kolektivní viny Srbsko zprostití rychleji

(Miljković, 2005, s. 194). Hrozivým faktem nicméně zůstává, že konfliktní strategie měla zachovat stávající mocenské posty soudobým elitám i za cenu nevinných obětí a nelidského utrpení místního obyvatelstva, včetně toho srbského. Je velmi těžké odhadovat, zdali se s důsledky a dědictvím války region někdy plně vypořádá.

Summary

This bachelor thesis analyses the causes of war in Bosnia and Herzegovina between 1992-1995 which has been the cruellest conflict in Europe since World War II. The purpose of my bachelor thesis was to verify the validity of the theory of manipulative elites on the case of Serbian elites' behaviour at the turn of the 80s and 90s of 20th century and the impact of conflictual strategies, which they created, on the triggering of ethnic conflict in Bosnia and Herzegovina. In the first part of my thesis I presented competitive theories explaining the causes of ethnic conflicts and I also justified the choice of Gagnon's theory of manipulative elites. The following theoretic chapter explained individual components of the theory in detail. Then I applied these components to specific examples of actions of Serbian leaders in empirical part of this work. My own contribution to research in my bachelor thesis was the different application of the theory in comparison with Gagnon. While Gagnon analysed the impact of Serbian leaders' behaviour in the broader context, my work focused only on the triggering of war in Bosnia and Herzegovina. During the research it was revealed that levels of the theory are very connected, which explains the form of Gagnon's complex application of the theory not consisting of separated testing of theoretical components on concrete examples. When verifying validity of the theory of manipulative elites I took advantage of literature of the beginning of the 21th century, which was not available at the time Gagnon's article *Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia* (1994-1995) was published. This article elaborates the theory of manipulative elites as a cause of the ethnic violence in Yugoslavia.

In consequence of newly created political and economic structures Serbian leaders were confronted with threats to their power status and with the possible loss of their positions. As a result, they created conflictual strategy, through which elites tried to demobilize society and create politically homogenous state ruled by Serbs. The conflictual strategy, however, consisted mostly of violent conflict provocations, through which it was easier to create politically homogenous space that would suddenly come under Serbian control Serbs (Gagnon, 2004, p. 9; Gagnon, 1994-1995, pp. 140, 166). Violent conflict "cuts potentially plural identity of an individual into its ethnic dimension – from the originally indefinite masses of population violent conflict distinguishes the borders of one nation in opposition to others by blood" (Barša, Strmiska, 1999, p. 113).

As I proved in this thesis, Serbian conservative elites of the end of 80s and the beginning of 90s fully deliberately and rationally undertook strategies, which were aimed at establishing a different theme of political debate, at that time focused on reform moves based on changes in international situation of the ending Cold War and loosening of conditions within the domestic political scene. The change of political debate was essential because the intent of reformists meant the weakening of the party's position. Serbian conservative leaders "provoked, created, and fuelled conflict along ethnic lines in order to demobilize and marginalize those pushing for change, thereby silencing and marginalizing them, as well as their supporters, both in the party and in the wider society" (Gagnon, 2004, pp. 52-53).

The exact numbers of victims of ethnic cleansing, which followed conflictual strategy, are not clear to this day. However, one of the worst atrocities in Bosnia and Herzegovina is considered to be massacre of Bosnian Muslim men and boys in Srebrenica during the summer 1995. Bosnian Serb forces under the leadership of Ratko Mladić killed more than 8000 innocent victims here (UN MICT, [2018a]). Mladić was given a verdict in November 2017, when he was convicted of violations of the laws or customs of war and crimes against humanity (not only in Srebrenica) and was sentenced to life imprisonment (UN MICT, 22-11-2017). In order to purify their identity of the position of victim, Serbs were destroying cultural heritage of Bosnian Muslims during the conflict. For instance, in the case of Sarajevo siege, this meant that a lot of Bosnian Serbs, who were born in Bosnian capital, dropped bombs on their own place of birth (Volkan, 2002, p. 96; Butler, 1993, p. 120). The reason for this from their point of view was completely sufficient and obvious – to deprive the native city of connection with Muslim culture and religion (Volkan, 2002, p. 96).

The examined case of Bosnia and Herzegovina proves the basic fact that violent conflict did not arise from ubiquitous hatred between ethnic groups here, as the results of the survey from the turn of 80s and 90s show (Hodson, Sekulić and Massey, 1994, pp. 1544-1555), or as an outcome of historically rooted nationalism (Gilliand, 1995, pp. 216-217), but as a cause of rational political behaviour, whose aim was outside the theme of ethnicity (Gagnon, 1994-1995, p. 166). Based on the political decisions made by Milošević and his sympathizers within the group of Serbian leaders,

the Serbians are perceived as instigators of frightening violent act, which will be at the back of people's minds all over the world for decades. Despite efforts of International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia to visibly punish individuals for their decisions and actions, it is unlikely that Serbia will be free of this label of collective guilt soon (Miljković, 2005, p. 194). However, what remain as a frightening fact is that conflictual strategy should have kept the power status of contemporary elites regardless of innocent victims and inhuman suffering of local inhabitants including the Serbians. It is difficult to predict whether the region can ever fully cope with the fallout and heritage of war.

Seznam použité literatury

BARŠA, Pavel a Maxmilián STRMISKA, 1999. *Národní stát a etnický konflikt*. Brno: CDK.

BRASS, Paul, 1991. *Ethnicity and Nationalism: theory and comparison*. New Delhi: Sage Publication, cit. in: SMITH, Anthony D., 1998. *Nationalism and modernism: a critical survey of recent theories of nations and nationalism*. London: Routledge.

BRUBAKER, Rogers, 1995. National Minorities, Nationalizing States, and External National Homelands in the New Europe. *Daedalus* [online]. 124(2), s. 107-132 [cit. 2017-10-24]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/20027299>.

BUTLER, Thomas, 1993. Yugoslavia Mon Amour. *The Wilson Quarterly* [online]. 17(1), s. 118-125 [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/40258454>.

COHEN, Lenard J., 1995. *Broken bonds: Yugoslavia's disintegration and Balkan politics in transition*. 2. vyd. Colorado: Westview Press.

COLLIER, Paul et al., 2003. *Breaking the Conflict Trap: Civil War and Development Policy* [online]. Washington, DC, Oxford: World Bank, Oxford University Press [cit. 2017-12-26]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10986/13938>.

FLERE, Sergej, 1988. The Ethnic Attitudes of Youth in Yugoslavia. *Revija za narodnostna vprasanja, razprave in gradivo*. č. 21, s. 133-142, cit. in: COHEN, Lenard J., 1995. *Broken bonds: Yugoslavia's disintegration and Balkan politics in transition*. 2. vyd. Colorado: Westview Press.

GAGNON Jr., V. P., 1994-1995. Ethnic Nationalism and International Conflict: The Case of Serbia. *International Security* [online]. 19(3), s. 130-166 [cit. 2017-12-26]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2539081>.

GAGNON Jr., V. P., 2004. *Thy Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s* [online]. Ithaca: Cornell University Press [cit. 2018-02-06]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt3fgqpr>.

- GILLILAND, Mary K., 1995. Nationalism and Ethnogenesis in the Former Yugoslavia. In: ROMANUCCI-ROSS, Lola a George A. DE VOS, eds. *Ethnic Identity. Creation, Conflict, and Accommodation*. 3rd ed. Walnut Creek: Altamira Press, s. 197-221.
- HODSON, Randy, Duško SEKULIĆ a Garth MASSEY, 1994. National Tolerance in the Former Yugoslavia. *American Journal of Sociology* [online]. 99(6), s. 1534-1558 [cit. 2018-02-08]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1086/230453>.
- KAPLAN, Robert D., 1993. Ground Zero. *New Republic* [online]. 209(5), s. 15-16 [cit. 2018-03-21]. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=shib&custid=s1240919&profile=eds>.
- KAPLAN, Robert D., 2005. *Balkan Ghosts: A Journey Through History*. New York: Picador.
- KAUFMAN, Stuart, 2001. *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. Ithaca: Cornell University Press.
- KESIĆ, Obrad, 2005. An Airplane with Eighteen Pilots: Serbia after Milošević. In: RAMET, Sabrina P. a Vjeran PAVLAKOVIĆ, eds. *Serbia since 1989: politics and society under Milošević and after*. Seattle: University of Washington Press, s. 95-121.
- MAJSTOROVIĆ, Steven, 1997. Ancient Hatreds or Elite Manipulation? MEMORY AND POLITICS IN THE FORMER YUGOSLAVIA. *World Affairs* [online]. 159 (4), s. 170–182 [cit. 2017-12-25]. Dostupný z: <http://www.jstor.org/stable/20672499>.
- MANSFIELD, Edward D. a Jack SNYDER, 1995. Democratization and the Danger of War. *International Security* [online]. 20 (1), s. 5-38 [cit. 2017-02-11]. Dostupný z: <http://www.jstor.org/stable/2539213>.
- MILJKOVIĆ, Maja a Marko Attila HOARE, 2005. Crime and the Economy under Milošević and His Successors. In: RAMET, Sabrina P. a Vjeran PAVLAKOVIĆ, eds. *Serbia since 1989: politics and society under Milošević and after*. Seattle: University of Washington Press, s. 192-226.

OBERSCHALL, Anthony, 2000. The Manipulation of ethnicity: from ethnic cooperation to violence and war in Yugoslavia. *Ethnic and racial studies* [online]. 23(6), s. 982-1001 [cit. 2017-12-26]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/014198700750018388>.

OBERSCHALL, Anthony, 2007. *Conflict and Peace Building in Divided Societies: Responses to ethnic violence*. London and New York: Routledge.

PAVLAKOVIĆ, Vjeran, 2005. Serbia Transformed? Political Dynamics in the Milošević Era and After. In: RAMET, Sabrina P. a Vjeran PAVLAKOVIĆ, eds. *Serbia since 1989: politics and society under Milošević and after*. Seattle: University of Washington Press, s. 13-54.

POSEN, Barry R., 1993. The security dilemma and ethnic conflict. *Survival* [online]. 35(1), s. 27-47 [cit. 2017-11-25]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00396339308442672>.

PRTINA, Srdjan, 2006. Slobodan Milošević: pohled zpět. *Revue Politika* [online]. 4(8), s. 33-37 [cit. 2018-04-15]. Dostupné z: <https://www.cdk.cz/slobodan-milosevic-pohled-zpet>.

RAIĆ, Aleksander, 1982. Jugoslaveni u Vojvodini. *Naše Teme*. 26(10), s. 1713–1722, cit. in: COHEN, Lenard J., 1995. Broken bonds: Yugoslavia's disintegration and Balkan politics in transition. 2. vyd. Colorado: Westview Press.

RAMET, Sabrina P., 2005a. Under the Holy Lime Tree: The Inculcation of Neurotic and Psychotic Syndromes as a Serbian Wartime Strategy, 1986-95. In: RAMET, Sabrina P. a Vjeran PAVLAKOVIĆ, eds. *Serbia since 1989: politics and society under Milošević and after*. Seattle: University of Washington Press, s. 125-142.

RAMET, Sabrina P., 2005b. The Politics of the Serbian Orthodox Church. In: RAMET, Sabrina P. a Vjeran PAVLAKOVIĆ, eds. *Serbia since 1989: politics and society under Milošević and after*. Seattle: University of Washington Press, s. 255-285.

SMITH, Anthony D., 1998. *Nationalism and modernism: a critical survey of recent theories of nations and nationalism*. London: Routledge.

UN MICT [United Nations Mechanism for International Criminal Tribunals], [2016]. Radovan Karadžić Case – Key information & Timeline. *UN International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* [online]. Haag: UN ICTY [cit. 2017-10-26].

Dostupné z: <http://www.icty.org/en/cases/radovan-karadzic-trial-key-information>.

UN MICT, 22-11-2017. ICTY convicts Ratko Mladić for genocide, war crimes and crimes against humanity. *UN International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* [online]. Haag: UN ICTY [cit. 2017-12-26]. Dostupné z: <http://www.icty.org/en/press/icty-convicts-ratko-mladi%C4%87-for-genocide-war-crimes-and-crimes-against-humanity>.

UN MICT, [2018a]. The Conflicts. *UN International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia* [online]. Haag: UN ICTY [cit. 2018-04-24]. Dostupné z: <http://www.icty.org/en/about/what-former-yugoslavia/conflicts>.

UN MICT, [2018b]. ŠEŠELJ, VOJISLAV (MICT-16-99). *UN MICT* [online]. Haag: UN MICT [cit. 2018-05-03]. Dostupné z: <http://www.unmict.org/en/cases/mict-16-99>.

VOLKAN, Vamik D., 2002. Bosnia-Herzegovina: Chosen Trauma and Its Transgenerational Transmission. In: SHATZMILLER, Maya, ed. *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-ethnic states*. Montreal: McGill-Queen's University Press, s. 86-97.

VUŠKOVIĆ, Boris, 1982. Tko su Jugoslaveni?. *Naše Teme*. 26(10), s. 1702-1712, cit. in: COHEN, Lenard J., 1995. *Broken bonds: Yugoslavia's disintegration and Balkan politics in transition*. 2. vyd. Colorado: Westview Press.